

Lietuvos streikuojančių mokytojų portretas

Rūta Žiliukaitė

Vilniaus universiteto
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
El. paštas: Ruta.ziliukaite@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-4542-3288>

Irena Stonkuvienė

Vilniaus universiteto
Ugdymo mokslų institutas
El. paštas: irena.stonkuviene@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-8443-5850>

Santrauka. Lietuvoje mokytojai yra viena iš dažniausiai ir gausiausiai streikuojanti profesinė grupė. Straipsnyje, panaudojant keturių bangų Mokytojų pilietinės galios indekso tyrimo duomenis, siekiama aprašyti streikuose dalyvaujančius Lietuvos mokytojus. Analizės rezultatai atskleidžia, kad streikuose dalyvaujantys mokytojai išsiskiria itin stipria pilietine galia, susijusia su pilietiniu aktyvumu ir siekiu daryti įtaką, nei streikuose nedalyvaujantys pedagogai. Streikuojančių mokytojų elgesį taip pat padeda paaiškinti kultūrinės politinio veikimo teorijos, pabrėžiančios prodemokratinį vertybinių orientacijų svarbą.

Pagrindiniai žodžiai: mokytojai, dalyvavimas streikuose, pilietinė galia

Portrait of Lithuanian Striking Teachers

Summary. Teachers are one of the most frequent and largest groups of strikers in Lithuania. Using data from the four waves of Teachers' Civic Empowerment Index survey, the article aims to give individual level description of the teachers participating in the strikes in Lithuania. The results of the analysis show that teachers who participate in strikes have significantly stronger civic power in terms of civic activism and influence than teachers who do not participate in strikes. Cultural theories of political action, which emphasise the importance of pro-democratic value orientations, also are important explaining the behaviour of striking teachers.

Keywords: teachers, participation in strikes, civic power

Įvadas

Valstybės duomenų agentūros renkamais duomenimis¹ apie streikus ir jų dalyvių skaičių, Lietuvoje mokytojai yra dažniausiai ir gausiausiai streikuojanti profesinė grupė šalyje. Tačiau nagrinėjant šią protesto formą tiek Lietuvoje, tiek užsienyje kur kas dažniau koncentruojamasi į kitų sektorių streikus. O ir daugumai mokytojų žodis „streikas“ bemaž

¹ Streikų ir lokautų statistika – Oficialiosios statistikos portalas

iki XX a. antros pusės buvo svetimas, nepriimtinas dėl moralinių ar kitokių įsitikinimų, streiką prieš valdžią netgi prilyginant „maištui prieš save pačius“ (Robert & Tyssens, 2008, p. 505). Dabar daugelyje šalių mokytojams neabejojant, kad streikas yra viena iš neginčijamų jų teisių ginant politinius, socialinius, ekonominius interesus, diskusijos, ar ši teisė neturėtų būti varžoma, nustatant streikų trukmės, masto ir kitokius apribojimus, dažniausiai kyla iš išorės – politikų, tėvų, kitų švietimo rezultatais suinteresuotų grupių. Kad mokytojų streikai, ypač ilgalaikiai ar pernelyg dažnai pasikartojantys, gali turėti įtakos ne tik trumpalaikiams mokinių mokymosi rezultatams, bet ir sumažinti jų galimybes įstoti į aukštąsias mokyklas, taip pat turėti neigiamą poveikį ilgalaikiams švietimo sistemos ir darbo rinkos pokyčiams, teigia ir kai kurie mokslininkai (Belot & Webbink, 2010; Tangwe, Tanga, & Tanyi, 2015; Jaume & Willén, 2019). Remiantis panašiais argumentais, kai kuriose šalyse ar tam tikruose administraciniuose vienetuose mokytojų streikai yra pripažįstami nelegaliais. Pavyzdžiui, 2010 metais JAV tik 13 valstijų teisiškai nedraudė mokytojų streikų (Belot & Webbink, 2010). Kadangi mokytojų streikus leidžiančių, draudžiančių ar iš dalies varžančių valstybių (ar pavienių administracinių vienetų) skaičius kinta², čia jų atskirai nevardinsime. Juolab kad akivaizdu, jog šis reiškinys negali būti analizuojamas apskritai, neatsižvelgiant į kontekstą: konkrečiai valstybei būdingą galios pusiausvyrą, socialinio reguliavimo pobūdį ir iš to išplaukiančius mechanizmus, taip pat švietimo sistemos struktūrą, socialinių derybų organizavimą ir kt. (Robert & Tyssens, 2008).

Vis dėlto galime išskirti ir daugumą mokytojų streikų jungiantį vardiklį – mokytojų profesines sąjungas. Būtent profesinių sąjungų struktūra, veiklos pobūdis yra pagrindinis veiksnys, lemiantis tiek pačių mokytojų, tiek valdžios poziciją dėl streikų (Donovan, 1999; Golin, 2002; Robert & Tyssens, 2008). Nors teigiama, kad nuo XX a. pabaigos profesinių sąjungų, kaip pagrindinio darbuotojų solidarumą aktyvinančio darinio, vaidmuo Vakarų pasaulyje tolydžio silpsta (mažėja profesinėms sąjungoms priklausančių narių skaičius, stringa profesinių sąjungų tarpusavio bendradarbiavimas ir kt.) (Morgan & Pulignano, 2020), sykiu stiprėja skaitmeninių technologijų paskatintas aktyvizmas (Blanc, 2022), mokytojų streikų atveju profesinės sąjungos vis dėlto išlaiko gana svarbias pozicijas. Antai, kaip rodo Rebeccos Tarlau (2023) tyrimas, kuriame gvildinama *Facebook* įtaka 2018 metais penkiose JAV valstijose kilusio mokytojų streiko organizavimui ir palaikymui, kol kas dar per anksti kalbėti apie „organizavimąsi be organizacijų“. Tačiau socialinių tinklų ir kitų medijų mobilizacinių galimybių derinimas su esama infrastruktūra (daugiausiai profesinėmis sąjungomis) neabejotinai palengvina kolektyvinių veiksmų koordinavimą. Be to, pasak Jono Sheltono (2017), įvairios mokytojų aktyvizmo formos, taip pat ir streikai, geriausiai veikia tada, kai yra didesnio socialinio judėjimo, pavyzdžiui, feminizmo, dalis ir kai gali parodyti, kaip glaudžiai susijusios mokytojų darbo sąlygos, mokinių mokymosi sąlygos ir socialinė, lyčių ar kt. lygybė.

Vieninga Lietuvos mokytojų profesinė sąjunga buvo įkurta 1919 metais. Pasak Arvydo Mikalausko, lygia greta veikė ir jos veiklą dubliavusios organizacijos, pavyzdžiui, Katalikų mokytojų sąjunga. O 1933 m. įvykęs skilimas, po kurio iš Lietuvos mokytojų

² <https://www.edweek.org/teaching-learning/teacher-strikes-explained-recent-strikes-where-theyre-illegal-and-more/2023/10>

profesinės sąjungos pasitraukė kairiųjų pažiūrų nariai, įkūrę Lietuvos mokytojų pedagoginę draugiją „Naujoji mokykla“, dar labiau susilpnino jos efektyvumą (2007, p. 131). Sovietinių profesinių sąjungų vaidmens streikų kontekste neverta net minėti, mat komunistinėje visuomenėje neva nebuvo pagrindo streikuoti. Šiuo metu Lietuvoje veikia keletas stiprių profesinių sąjungų, atstovaujančių mokytojų interesams derybose su valdžios institucijomis: Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, Lietuvos švietimo ir mokslo profesinė sąjunga, Lietuvos profesinės sąjungos „Sandrauga“, Švietimo ir mokslo profesinės sąjungos „Solidarumas“. Tačiau nepaisant neginčijamos jų svarbos, mokytojų ir kitų švietimo darbuotojų profesinių sąjungų veikla menkai tirta. Aprašant profesines sąjungas Lietuvoje (Glinskienė, Krašenkienė, 2010; Krašenkienė, 2013 ir kt.), mokytojų profesinės sąjungos dažniausiai nėra išskiriamos. Apie jas tik šiek tiek užsimenama ir mokytojų veiklą nagrinėjančiose daktaro disertacijose, pavyzdžiui, atskleidžiant pasitikėjimo švietimo praktikais svyravimą, susijusį su skirtingų švietimo kaitos modelių įgyvendinimu bei prieštariniais ideologiniais švietimo reformų pagrindais (Pranskūnienė, 2018) ar aprašant mokytojų habitus ir mokytojavimo praktikų įvairovę (Litvinaitė, 2024). Nėra gausūs ir pilietinių protestų tyrimai, daugiausiai pateikiami tik platesniame politinio dalyvavimo tyrimų kontekste (Riekašius, 2003; Imbrasaitė, 2004; Žiliukaitė, 2005). Mokytojų ir kitų švietimo sistemos darbuotojų streikai taip pat bemaž nėra tirti. 2018–2019 m. Lietuvos švietimo darbuotojų protestai kiek plačiau pristatyti nagrinėjant krizių komunikaciją viešajame valdyme (Červinskaitė, 2019) ar solidarumo sampratas ir raiškas (Petronytė, 2021). Tačiau šio straipsnio tyrimo objektas – streikuose dalyvaujančio Lietuvos mokytojo portretas ir jo pagrindiniai bruožai – nėra tirtas.

Pasitelkiant ilgalaikio Pilietinės galios indekso tyrimo, apimančio keturias reprezentatyvias Lietuvos mokytojų apklausas, duomenis ir naudojant lyginamąjį metodą, straipsnyje siekiama atskleisti, ar ir kiek skiriasi streikuose dalyvaujančių mokytojų pilietinė galia nuo streikuose nedalyvaujančių pedagogų pagal jų aktyvumą, pilietinio veikimo potencialą, pilietinę įtaką, pilietinio veikimo rizikos suvokimą, protesto formų veiksmingumo vertinimą ir prodemokratinės vertybines nuostatas.

Teorinė prieiga

Aprašyti Lietuvos streikuojančius mokytojus gali padėti keletas teorijų. Streikas yra viena iš protesto formų, todėl jų dalyviams gali būti taikomos teorijos, kuriose yra analizuojami individų lygio veiksniai, turintys įtakos žmonėms įsitraukti į skirtingas protesto formas. Pippa Norris (2002, 19–34) apibendrina mikrolygio teorijas, aiškinančias žmonių dalyvavimą protesto politikoje, išskirdama tris veiksmių grupes: išteklius, vertybines nuostatas ir socialinius tinklus.

Ištekliai (laikas, žinios, pinigai) ir veiksmo nauda daugiausia buvo išplėtoti vadovaujantis racionalaus pasirinkimo teorijos paradigma dirbusių mokslininkų (Muller & Karl-Dieter Opp, 1986; Jakobsen & Listhaug, 2014). Taikant ją streikams, mokytojų veikimas apibrėžiamas kaip racionalus veiksmas, kuriuo kuo mažesnėmis sąnaudomis siekiama pasiekti kuo geresnį rezultatą. Mokytojai streikuodami siekia jiems svarbaus

darbo sąlygų pokyčio (geresnio atlyginimo, mažesnio darbo krūvio), bet tai yra susiję ir su tam tikrais galimais praradimais, tokiais kaip antai streiko metu negaunama darbo užmokesčio, mokyklos administracija, tėvai, moksleiviai nepritaria streikui ir vadovų darbuotojams taikomos neformalios ar formalios sankcijos. Tokio išteklių kaip pinigai įtaką mokytojams dalyvauti streikuose gali sumažinti socialinių tinklų (organizacijų) veiksniai. Pavyzdžiui, 2019 ir 2023 metais rengtuose mokytojų streikuose jas organizavusios profesinės sąjungos viešojoje komunikacijoje teigė numatančios kompensaciją streike dalyvaujantiems mokytojams už streiko metu prarastą atlyginimą³. Išteklių teorija svarbi profesinių sąjungų veikimo efektyvumui suprasti: organizacijų sėkmei yra būtini ištekliai (pinigai, kompetencija, kt.). Ši teorija dažnai protesto analizėje priešpriešinama deprivacijos ar nepasitenkinimo teorijai (Gurr, 1970). Tada pabrėžiama ne tai, kad būtinų išteklių prieinamumas gali paskatinti žmones veikti, o kad žmonės imtis kolektyvinių protesto veiksmų skatina santykinė deprivacija, kolektyviai artikuliuojamos ir pasipiktinimą keliančios problemos. Nepasitenkinimo priežastys gali būti susijusios su socialiniais ir ekonominiais pokyčiais, tokiais kaip infliacija, auganti socialinė nelygybė ir kt. pagal šią teoriją tiriant protestuose dalyvaujančius mokytojus reikėtų atsakyti į klausimą, ar, kokiais klausimais ir kiek mokytojai yra nepatenkinti savo darbo sąlygomis.

Socialinių tinklų⁴ svarba kolektyviniams veiksmais ypač pabrėžiama socialinio kapitalo teorijoje (Putnam, 2001 (1993), 225–232). Pasitikėjimas profesinėmis sąjungomis ir narystė jose yra būtina prielaida mokytojų kolektyviniam veikimui, siekiant darbo sąlygų gerinimo. Neformalios ir formalioms pilietinės asociacijos sutelkia žmones politiniams veiksmais. Remdamasis respublikoniška politinės teorijos tradicija, Robertas Putnamas teigia, kad pilietinės organizacijos, viena vertus, padeda artikuliuoti, apibrėžti bendrus interesus, jiems atstovauti ir ginti, kita vertus, jos ugdo pilietinio savo narių kolektyvinio veikimo, bendradarbiavimo, solidarumo įpročius (ten pat), kurie padeda žmonėms tapti ir būti aktyvesniems pilietinės visuomenės ir savo bendruomenių nariams.

Trečioji veiksnių grupė – prodemokratinės saviraiškos vertybinės nuostatos (Inglehart, 1990; Opp, 1990; Norris, 2002; Dalton & van Sicle, 2005) vėlgi gali paaiškinti mokytojų dalyvavimą ne tik streikuose, bet ir jų įsitraukimą į kitas protesto politikos formas. Dar 1990 metais suformuluota Ronaldo Ingleharto modernizacijos teorija, vėliau daug kartų toliau plėtota paties autoriaus ir daugybės kitų mokslininkų, savo tyrimuose tikrinsiu jos validumą, teigia, kad ekonomikos pažanga, leidžianti žmonėms mažiau skirti dėmesio kasdieniams išgyvenimo rūpesčiams (materialiam aprūpinimui), išlaisvina laiką, kurį žmonės gali skirti savirealizacijai, apimančiai ir jų tapimą pilietiška aktyvesniais demokratinė visuomenių nariais. Demokratinė aplinka ir ekonominės prielaidos turi poveikį žmonių vertybinėms nuostatomis, kurios gali skatinti jų dalyvavimą pilietinėje veikloje. Domėjimasis viešaisiais reikalais, diskutavimas politikos klausimais, tikėjimas protesto politikos formų veiksmingumu gali būti daug labiau būdingi į

³ <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2085469/navickas-profsajunga-mokytojams-kompensuos-del-streiko-negauta-atlyginima>

⁴ Čia socialiniai tinklai reiškia ne medijų socialinius tinklus, tokius kaip *Facebook*, *Instagram* ar X, o formalius ir neformalius pilietinius susibūrimus, kuriems yra būdingas savanoriškumas ir horizontali ryšių struktūra.

profesinių sąjungų veiklą įsitraukiantiems ir streikuose dalyvaujantiems mokytojams nei besilaikantiems nuošalyje pedagogams.

Tyrimo metodika

Straipsnyje naudojami Pilietinės galios indekso (PGI) tyrimo, kurį 2007 metais inicijavo Pilietinės visuomenės institutas, duomenys⁵. Tyrimo metodiką sukūrė R. Žiliukaitė, M. Degutis ir A. Ramonaitė (PGI 2007). Tai longitudinalinis visuomenės tyrimas, kuris remiasi reprezentatyviomis apklausomis. Tyrimo tikslas – stebėti, kaip keičiasi Lietuvos gyventojų pilietinė galia pagal jų kasmetinį pilietinį aktyvumą, pilietinio veikimo potencialą, savo kaip piliečių įtakos sprendimams priimti suvokimą ir aplinkos palankumą pilietiniam veikimui. Iki 2024 metų buvo įgyvendinta 13 tyrimo bangų.

Specializuotas Lietuvos mokytojų pilietinės galios tyrimas pirmą kartą buvo atliktas 2008 metais (Mokytojų PGI 2008). Mokytojų tyrimui yra naudojama reprezentatyvi mokytojų apklausa. Mokytojų pilietinės galios tyrimas buvo pakartotas dar tris kartus: 2009, 2019 ir 2023 metais (PGI 2009, PGI 2019, PGI 2023). Pirmas dvi tyrimo bangas finansavo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, o paskutines dvi – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Išsami informacija apie tyrimą skelbiama Pilietinės visuomenės instituto tinklalapyje⁶. Tyrimo ataskaitose, viešiname Pilietinės visuomenės instituto, pateikiama aprašomoji Lietuvos mokytojų pilietinės galios visų rodiklių ir bendrų indeksų statistika, mokytojų pilietinės galios palyginimas su Lietuvos visuomenės pilietine galia⁷. Glaustai aprašant, svarbu nurodyti porą šiose tyrimo ataskaitose pabrėžiamų dėsningumų. Dar pirmasis 2008 metų mokytojų pilietinės galios indekso tyrimas atskleidė, kad mokytojų pilietinė galia yra daug didesnė nei bendras pilietinės galios lygis visuomenėje (100 balų skalėje, mokytojų – 50,1, visuomenės – 33,2) (PGI 2008). Labiausiai mokytojai nuo visuomenės skiriasi savo pilietiniu aktyvumu, šiek tiek mažiau – pilietinio veikimo potencialu ir piliečių įtakos priimant sprendimus suvokimu. Visiškai mokytojai nesiskiria nuo kitų Lietuvos gyventojų pagal tai, kaip vertina pilietinio veikimo rizikingumą. Kitų metų bangų tyrimai rodo lygiai tokias pat tendencijas (PGI 2009, PGI 2019, PGI 2023). Paskutinės, 2023 metų bangos duomenimis, mokytojų pilietinė galia yra 51,6, o visuomenės tik 36,7.

Šiame straipsnyje, remiantis visų keturių mokytojų tyrimo bangų duomenimis, lyginami streikuose dalyvaujantys ir nestreikuojantys mokytojai. Pirmose dvejose tyrimo bangose (2008 ir 2009 metų) buvo matuoti tik baziniai PGI rodikliai, o 2019 ir 2023 metų bangose, be bazinių PGI rodiklių, mokytojams buvo pateikta papildomų klausimų apie mokytojų streikus, aktualias mokytojams problemas, pasitenkinimą darbo sąlygomis. Išplėstinei, neapsiribojančiai vien PGI rodikliais analizei daugiausiai bus naudojami 2023 metų duo-

⁵ PGI tyrimo duomenis suteikė Pilietinės visuomenės institutas.

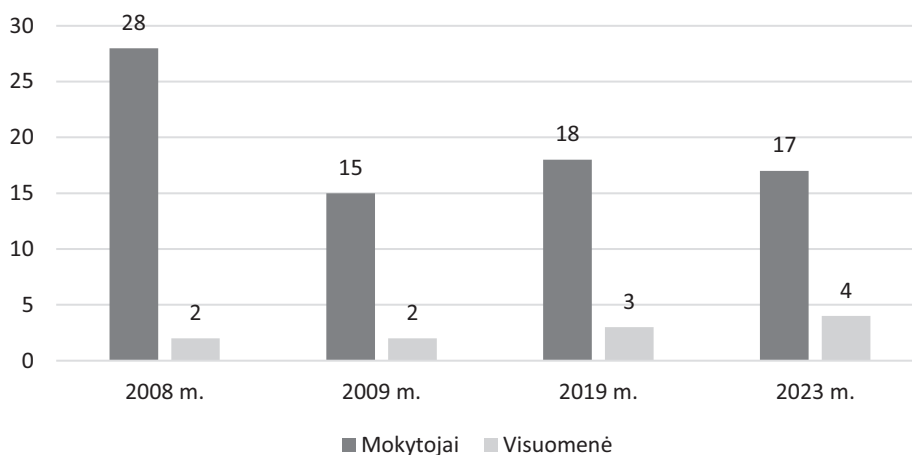
⁶ Civitas.lt

⁷ Pilietinės galios indekso ataskaitose pateikiami visuomenės ir mokytojų pilietinės galios indekso skaičiavimai, jų palyginimai yra atlikti dr. Ievos Petronytės-Urbonavičienės. Šiame straipsnyje atliekant analizę remiamasi jos apskaičiuotais mokytojų pilietinės galios indeksais.

menys⁸. Nors PGI tyrimas teikia galimybę pažvelgti į Lietuvos streikuojančius mokytojus jų pilietinės galios aspektu, tyrimas turi ir savo ribotumą. Specializuoti, tik mokytojų streikams skirti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai galėtų daug labiau išplėsti tiek individų lygio, tiek socialinio ir kultūrinio konteksto veiksnių analizę, kuri leistų geriau pažinti ir suprasti streikuose dalyvaujančius mokytojus, jų profesinių sąjungų vaidmenį.

Duomenų analizė

Palyginti su visa visuomene, mokytojų dalyvavimas streikuose yra daug dažnesnis. Švietimas yra viena iš ekonominės veiklos sričių, kurioje veikia stiprios profesinės sąjungos, vienijančios daug pedagogų. 2008 metų PGI apklausoje (žr. 1 pav.) net trečdalis mokytojų nurodė, kad per paskutinius metus yra dalyvavę streike⁹, po metų ši dalis per pusę sumažėjo (2009 metų streikų atoslūgis gali būti siejamas su Seimo rinkimais ir naujos Vyriausybės darbo pradžia). Po dešimties metų atliktose apklausose streikuojančių mokytojų dalis statistiškai reikšmingai nesiskyrė nuo 2009 metų duomenų. 2023 metų Pilietinės galios indekso duomenys atitinka Lietuvos oficialios statistikos portale skelbiamus duomenis apie streike dalyvavusius mokytojus¹⁰.

1 pav. Lietuvos gyventojų ir Lietuvos mokytojų dalyvavimas streikuose (duomenų šaltinis: PGI)

Paskutinių metų mokytojų streikuose buvo keliami reikalavimai dėl darbo užmokesčio, vaikų skaičiaus klasėje, darbo krūvio struktūros, įgyvendinamų reformų. 2023 metų PGI

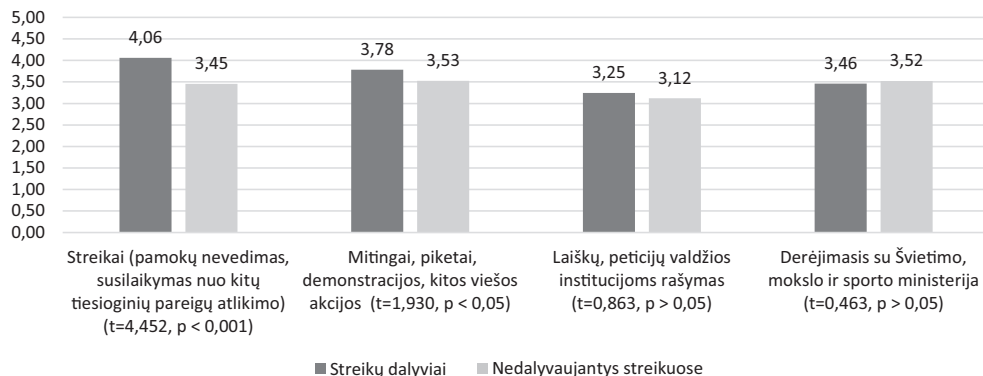
⁸ 2019 m. ir 2023 m. papildomų klausimų sąrašas skiriasi, todėl tiesiogiai palyginti šių apklausų duomenų negalima. 2023 metų duomenys pasirinkti, nes jie suteikia didesnių galimybių atskleisti streikuojančių mokytojų bruožus.

⁹ Valstybinės duomenų agentūros duomenimis, švietimo darbuotojai 2008 metais surengė 112 streikų, juose dalyvavo 7 961 darbuotojas (<https://osp.stat.gov.lt/>). 2009 metų duomenys apie švietimo darbuotojų streikus nėra prieinami.

¹⁰ 2023 m. trečią ketvirtį 211 švietimo įstaigų darbuotojų surengė šakos lygmens įspėjamąjį streiką, kuriame dalyvavo 4 723 darbuotojai. 2023 m. ketvirtą ketvirtį 156 švietimo įstaigų darbuotojai surengė šakos lygmens tikrąjį streiką, jame dalyvavo 3 146 darbuotojai (<https://osp.stat.gov.lt/>).

apklausoje buvo klausta, kiek mokytojus asmeniškai tenkina vienuolika darbo aspektų¹¹, tarp kurių buvo ir streikuose kelti reikalavimai (PGI 2023). Apskritai Lietuvos mokytojai dažniausiai darbe yra patenkinti gerais santykiais su kitais mokytojais (82 proc.) ir gerais santykiais su mokyklos administracija (75 proc.). Dauguma mokytojų (60 proc.) taip pat patenkinti aprūpinimu kompiuterine technika. Kitais tirtais darbo aspektais yra patenkinti mažiau nei pusė pedagogų: aprūpinimu kitomis ugdymo priemonėmis, moksleivių elgesiu, santykiais su moksleivių tėvais, kūrybinių atostogų galimybėmis bei pabrėžtinai nepatenkinti streikų reikalavimuose įvardijamais darbo sąlygų aspektais. Darbo užmokestis, vaikų skaičius klasėje, darbo krūvis tenkina tik trečdalį visų pedagogų (32 proc., 34 ir 34 atitinkamai). Streikuojančių mokytojų nepasitenkinimo lygis dėl vaikų skaičiaus klasėje ir darbo krūvio statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo nestreikuojančių mokytojų, tačiau streikuose dalyvavę mokytojai turi didesnę nepasitenkinimo lygį dėl darbo užmokesčio: juo nepatenkinti 56 proc. streikuose dalyvavusių mokytojų, palyginti su 45 proc. – nedalyvavusių mokytojų. Taip pat mokytojus pagal dalyvavimą streikuose diferencijuoja jų požiūris į įgyvendinamas švietimo reformas: 87 proc. streikų dalyvių netenkina švietimo sistemos ir (ar) ugdymo proceso reformos, o streikuose nedalyvavusių mokytojų nepasitenkinimo reformomis lygis yra 15 proc. žemesnis.

Svarbus motyvacinis veiksnys dalyvauti streikuose mokytojams yra tikėjimas streikų veiksmingumu (žr. 2 pav.). Būtent pagal streikų veiksmingumo vertinimą streikų dalyviai daugiausia skiriasi nuo streikuose nedalyvaujančiųjų. Taip pat svarbu pažymėti, kad tiek streikuojantys, tiek nestreikuojantys pedagogai mažai tiki, kad galima ko nors pasiekti laiškų ir peticijų valdžios institucijoms rašymu. Nesiskiria lyginamų mokytojų grupių požiūris dėl derėjimosi su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija veiksmingumo.

2 pav. Protesto formų efektyvumo vertinimo vidurkiai (skalė nuo 1 – „visiškai neefektyvi“ iki 5 – „labai efektyvi“). *Stjudento t testas dviem nepriklausomoms imtims.* PGI 2023

¹¹ Darbo aspektų sąrašas: 1) santykiai su kitais mokytojais, 2) su mokyklos administracija, 3) moksleivių elgesys, 4) aprūpinimas kompiuterine technika, 5) aprūpinimas kitomis ugdymo priemonėmis, 6) santykiai su moksleivių tėvais, 7) darbo krūvis, 8) darbo užmokestis, 9) vaikų skaičius klasėje, 10) švietimo sistemos ir (ar) ugdymo proceso reformos, 11) kūrybinių atostogų galimybė.

Pagal visų keturių mokytojų PGI tyrimo duomenis, mokytojų aktyvumas streikuose nepriklauso nuo jų lyties, amžiaus, gyvenamosios vietovės ar dėstomo dalyko, tačiau yra kitų reikšmingų skirtumų tarp streikų dalyvių ir juose nedalyvavusių mokytojų. Remiantis visų keturių mokytojų PGI tyrimo bangų duomenimis, buvo apskaičiuoti streikuose dalyvaujančių ir nedalyvaujančių mokytojų pilietinio aktyvumo¹², pilietinio potencialo¹³, įtakos¹⁴, rizikų¹⁵ indeksai ir iš jų sudarytas bendras pilietinės galios indeksas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Pilietinės galios indekso dimensijų ir pilietinės galios indekso vidurkiai pagal dalyvavimą streikuose. (Indeksų skalė įgyja reikšmes nuo 0 iki 100)

	Pilietinio aktyvumo indeksas	Pilietinio potencialo indeksas	Įtakos indeksas	Rizikų suvokimo indeksas	Pilietinės galios indeksas
2008 m.					
Streikų dalyviai	95,4	52,7	53,6	13,4	52,7
Nedalyvaujantys streikuose	75,1	50,3	53,1	15,1	47,1
Studento t nepriklausomoms imtims	t = 9,737 p < 0,001	t = 1,058 p > 0,05	t = 0,158 p > 0,05	t = 0,924 p > 0,05	t = 9,737 p < 0,001
2009 m.					
Streikų dalyviai	88,4	50,8	62,8	18,8	55,2
Nedalyvaujantys streikuose	66,9	46,9	55,8	16,7	46,6
Studento t nepriklausomoms imtims	t = 8,106 p < 0,001	t = 1,423 p > 0,05	t = 1,847 p < 0,05	t = 0,707 p > 0,05	t = 5,024 p < 0,001
2019 m.					
Streikų dalyviai	85,5	48,4	75,6	29,3	59,7
Nedalyvaujantys streikuose	63,6	41,9	73,2	31,2	52,5
Studento t nepriklausomoms imtims	t = 7,917 p < 0,001	t = 1,804 p > 0,05	t = 0,710 p > 0,05	t = 0,515 p > 0,05	t = 3,597 p < 0,001
2023 m.					
Streikų dalyviai	91,2	46,6	66,3	22,5	57,8
Nedalyvaujantys streikuose	73,2	41,8	57,9	24,3	50,2
Studento t nepriklausomoms imtims	t = 7,315 p < 0,001	t = 1,34 p > 0,05	t = 1,987 p < 0,05	t = 0,546 p > 0,05	t = 3,359 p < 0,001

¹² Pilietinis aktyvumas PGI yra matuojamas klausiant respondentų, ar per paskutinius metus jie dalyvavo kurioje nors iš veiklų sąrašė. Atsakymai sumuojami ir transformuojami į 100 balų pilietinio aktyvumo indeksą. Veiklų sąrašas vėlesnėse bangose buvo pildomas: 2008 m. buvo teirautasi apie 15 pilietinių ir politinių veiklų, o paskutinėje – apie 19 veiklų (žr. PGI 2008, 2009, 2019, 2023).

¹³ Pilietinio potencialo indeksas sudarytas iš trijų rodiklių: gyventojų nuostatų imtis iniciatyvos organizuoti veiklą ar prie jos prisidėti susidūrus su rimta problema (šalies politinė, ekonominė ar gyvenamosios vietovės).

¹⁴ Įtakos indeksas skaičiuojamas iš trijų kintamųjų: eilinių žmonių, pilietinių organizacijų ar savo pačių įtakos priimant sprendimus, kurie svarbūs visai visuomenei ar atskiroms socialinėms grupėms, vertinimo.

¹⁵ Rizikos indeksas sudarytas iš penkių kintamųjų: respondentų apklausoje prašoma įvertinti, kiek tikėtina, kad pilietiška aktyvūs žmonės gali susidurti su tokiomis rizikomis, kaip antai būti įtariamais, kad veikia dėl savanaudiškų tikslų, būti laikomi aplinkinių keistuoliais, būti šmeižiami, sulaukti grasinimų susidoroti, prarasti darbą.

Tiek streikuose dalyvaujantys, tiek nedalyvaujantys mokytojai nesiskiria pagal požiūrį į tai, su kokiomis rizikomis gali susidurti Lietuvoje žmonės, kurie inicijuoja pilietines akcijas ir aktyviai jose dalyvauja (žr. 2 lentelę). Be to, pagal aktyvumo, potencialo ir įtakos indeksus Lietuvos mokytojų pilietinė galia yra daug didesnė nei Lietuvos visuomenės, o pilietinio veikimo rizikingumą mokytojai vertina taip pat kaip ir kiti Lietuvos gyventojai (žr. PGI 2008, 2009, 2019, 2023).

2 lentelė. *Dalyvavimo streikuose ir kitose pilietinėse veiklose ryšys 16 (Cramer V, koef. reikšmė, *** $p < 0,001$)*

	2008 m.	2009 m.	2019 m.	2023 m.
Dalyvavote demonstracijoje, palaikymo akcijoje, mitinge ar pikete	0,505***	0,405***	0,297***	0,494***
Pasirašėte peticiją (ne internetu)	0,185***	0,173***	0,163***	0,199***
Dalyvavote visuomeninių organizacijų, judėjimų veikloje	0,136**	0,201***	0,054	0,136**

Labiausiai streikuose dalyvaujantys ir nestreikuojantys pedagogai skiriasi pagal pilietinio aktyvumo lygį (žr. 1 lentelėje „Pilietinio aktyvumo indeksas“). Būtent šis skirtumas daugiausia lemia ir skirtumus tarp pedagogų pagal bendrą pilietinės galios indeksą (žr. 1 lentelėje „Pilietinės galios indeksas“). Vien tik 2023 metais pilietinio aktyvumo indekso skirtumas tarp streikuose dalyvaujančių ir nedalyvaujančių mokytojų buvo 18 balų pagal 100 balų skalę, o pagal bendrą pilietinės galios indeksą 7,6 balo. Palyginti galima nurodyti, kad nuo bendro Lietuvos visuomenės aktyvumo indekso vidurkio 2023 metais streikuojantys mokytojai skyrėsi 56,7 balo (100 balų skalėje), o nestreikuojantys – 36,4 balo, o pagal bendrą pilietinę galią nuo Lietuvos pilietinės galios indekso rodiklio streikuojantys mokytojai skyrėsi – 21,1 balo, o nestreikuojantys pedagogai 13,5 balo¹⁷. Atsižvelgiant į nuo 2007 metų Lietuvos visuomenėje ir nuo 2008 metų Lietuvos mokytojų matuojamą pilietinio aktyvumo indekso ir bendro pilietinės galios indekso duomenis, šie skirtumai yra labai dideli.

Nors, kaip ką tik pabrėžėme, streikuose dalyvaujantys mokytojai yra aktyvesni kitose pilietinėse veiklose, palyginti su nestreikuojančiais, tačiau ne visose, o pirmiausia tose, kurios yra susijusios su protesto politika arba tiksliau tomis protesto formomis, kurias dažnai pasitelkia profesinės sąjungos tiek prieš streikus, tiek paties streiko metu (žr. 2 lentelę). Atlikus dažnių pasiskirstymo analizę atskirai pagal kiekvieną PGI tyrime matuojamą pilietinę veiklą, nustatyta, kad mokytojai, dalyvaujantys streikuose, palyginti su nedalyvaujančiais, kelis kartus dažniau nurodė per paskutinius metus taip pat dalyvavę demonstracijoje, palaikymo akcijoje, mitinge ar pikete (proc. skirtumas 2008 m. – 40,

¹⁶ Mokytojų skirtumai pagal dalyvavimą įvairiose kitose tirtose bendruomeninio solidarumo (pvz., aukojimas labdarai, vietos bendruomenių veikla ar aplinkos tvarkymo ir kt.) ar politinėse veiklose (pvz., politinės partijos, kontaktavimas su politikais ar valstybės kontroliuojančiomis institucijomis ir kt.) nėra sistemingi, t. y. varijuoja tarp bangų, todėl analizės rezultatų lentelėje jie nėra pateikiami.

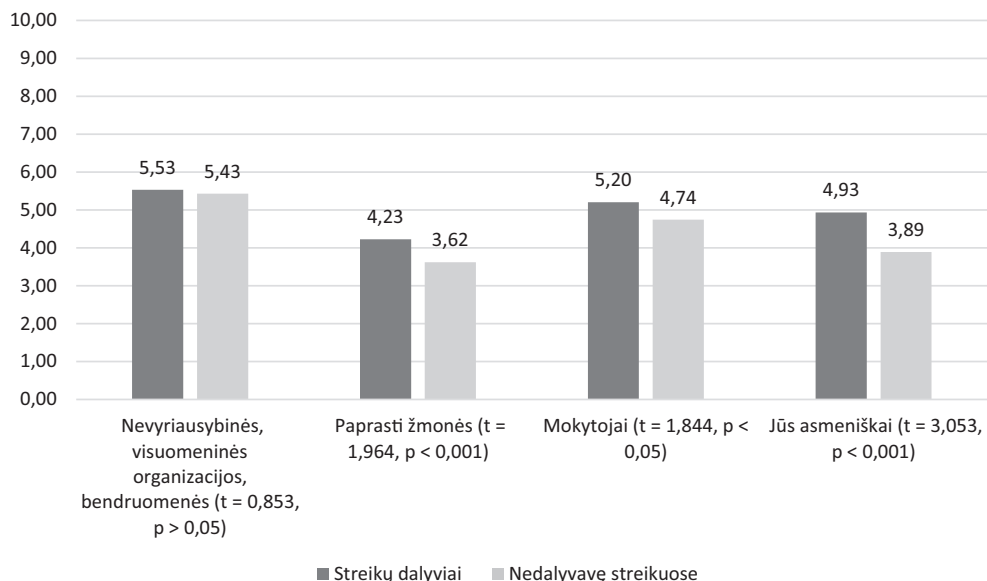
¹⁷ civitas.lt/time-line/pilietines-galios-indeksas-2023-m/

2009 m. – 43, 2019 m. – 31, 2023 m. – 55), taip pat ne mažiau kaip du kartus dažniau streikų dalyviai nei nedalyvavę juose teigė pasirašę peticiją (2008 m. – 61, 2009 m. – 22, 2019 m. – 19, 2023 m. – 21). Dar vienas skirtumas – streikų dalyviai dažniau nei streikuose nedalyvaujantys mokytojai apklausose nurodė per paskutinius metus dalyvavę visuomeninių organizacijų ir judėjimų veikloje. Kadangi dalyvauti protestuose yra svarbios tiek formalios, tiek neformalios žmones mobilizuojančios piliečių organizacijos (Putnam 2001 (1993), Norris, 2002), tai padeda paaiškinti skirtumą pagal šį rodiklį.

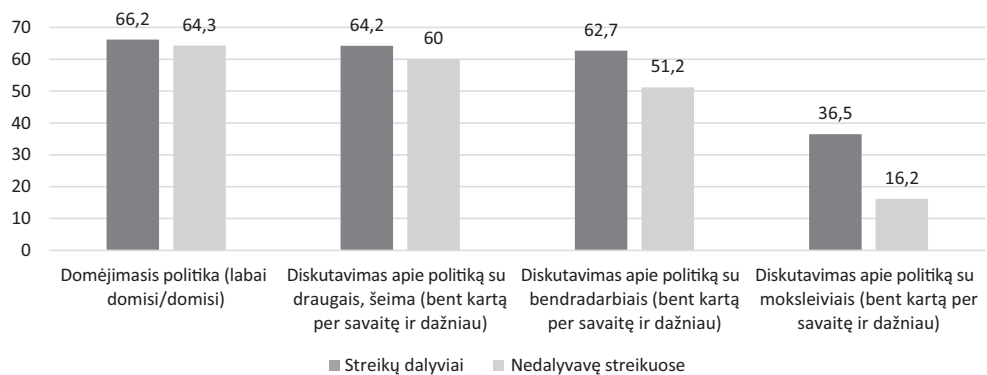
Pagal visų keturių bangų pilietinio potencialo indeksą streikuose dalyvavusių mokytojų indekso reikšmė yra tik šiek tiek ir statistiškai nereikšmingai didesnė nei nedalyvavusių streikuose mokytojų (žr. 1 lentelę „Pilietinio potencialo indeksas“). Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad 2023 metų mokytojų tyrime pilietiniam potencialui matuoti buvo naudojamas tik mokytojams skirtas rodiklis, neįtrauktas į standartinį Lietuvos visuomenės pilietinio potencialo indekso skaičiavimą, pagal kurį apskaičiuotas ir keturių mokytojų tyrimo bangų indeksas 1 lentelėje. Šis papildomas rodiklis yra svarbus streikuojantiems mokytojams apibūdinti: paklausus, kaip elgtųsi, jeigu jiems ir kitiems mokytojams iškiltų problema mokykloje (pvz.: mokyklos administracija, savivaldybės švietimo skyrius ar Švietimo ir mokslo ministerija įvestų jiems nepriimtinus ribojimus), 49 proc. streikuose dalyvavusių teigė, kad imtųsi organizuoti veiklą šiai problemai spręsti, dar 43 proc. šių mokytojų prisidėtų. Šiuos atsakymus pasirinkusių mokytojų dalis tarp streikuose nedalyvavusių yra 13 proc. mažesnė, be to, du kartus didesnė dalis nedalyvaujančių streikuose nežino, ką darytų tokioje situacijoje (16 proc., palyginti su 7 proc. streikuose dalyvaujančių mokytojų).

Streikuose dalyvaujančių ir nedalyvaujančių pedagogų skirtumai pagal tai, kaip jie vertina savo, eilinių Lietuvos gyventojų, pilietinių organizacijų įtaką priimant sprendimus, kurie svarbūs visai visuomenei ar tam tikroms jos grupėms, keturiose PGI tyrimo bangose varijuoja (žr. 1 lentelę) – antroje ir ketvirtoje bangoje jie buvo didesni, pirmoje ir trečioje – mažesni. Vis dėlto matomas bendras dėsningumas, kad mokytojai, kurie dalyvauja streikuose, labiau nei nedalyvaujantys tiki savo, kitų gyventojų ir pilietinių organizacijų įtaka sprendimų priėmėjams, o pagal 2023 metų duomenis, taip pat labiau pasitiki ir mokytojų galia priimant sprendimus (žr. 3 pav.).

2023 metų PGI tyrimo duomenys leidžia dar šiek tiek išplėsti streikuojančių mokytojų bruožų analizę. Domėjimasis politika ir diskutavimas apie politiką 2023 metų PGI buvo tiriamas pateikiant keturis klausimus: „Ar Jūs domitės politika?“ ir „Kaip dažnai Jūs kalbatės su šiais žmonėmis apie politiką: 1) su draugais šeimoje; 2) su bendradarbiais; 3) su moksleiviais?“. Duomenys apibendrinti 4 paveiksle. Reikia pažymėti, kad streikuose dalyvaujantys ir nedalyvaujantys mokytojai nesiskiria pagal bendrą domėjimosi politika lygį ir politines diskusijas su draugais ar šeimoje, tačiau skirtumas yra matomas pagal diskusijų su kolegomis dažnį (Cramer $V = 0,095$, $p < 0,05$) ir ypač pagal diskutavimo politikos klausimais su moksleiviais dažnį (Cramer $V = 0,186$, $p < 0,001$). Mokytojai, kurie dalyvauja streikuose, ne tik du kartus dažniau nurodė diskutuojantys su moksleiviais apie politiką bent kartą per savaitę ir dažniau, taip pat tarp jų palyginti su nedalyvaujančiais streikuose yra tris kartus mažesnė dalis tokių mokytojų, kurie su moksleiviais apie politiką nesikalba niekada (10 proc. ir 28 proc. atitinkamai).

3 pav. Įtakos sprendimų priėmimui vertinimo vidurkiai pagal dalyvavimą streikuose (skalė 1 – „jokios įtakos“, 10 – „labai didelė“. *Stjudento t testas dviem nepriklausomoms imtims (PGI 2023)*

4 pav. Mokytojų domėjimasis ir diskutavimas apie politiką pagal dalyvavimą streikuose, proc.

Dažniau apie politiką su kolegomis ir moksleiviais diskutuojantys mokytojai taip pat dažniau tikėjo, kad mokyklos administracija, moksleiviai ir moksleivių tėvai palaikė 2023 metais vykusius streikus. Dar didesnis skirtumas pagal požiūrį į tai, kokios grupės palaikė streikus, kaip ir galima tikėtis, yra streikavusių ir nestreikavusių pedagogų (žr. 3 lentelę).

Pabaigoje grįžtant prie Norris akcentuotų prodemokratiškos vertybių kaip svarbaus kultūrinio veiksnio, turinčio įtakos žmonėms įsitraukti į įvairias protesto formas, galima pažymėti, kad pilietinės galios indekso duomenys tai patvirtina. 2019 metų tyrimo bangos mokytojų buvo klausama, kiek jiems yra svarbu gyventi šalyje, kuri yra valdo-

ma demokratiškai. Atsakymui buvo naudojama 11 balų skalė, kurioje 0 reiškė „visiškai nesvarbu“, o 10 – „labai svarbu“. Tokių mokytojų, kuriems nesvarbu, bus vos keletas, dauguma svarbą įvertino 7–10 balų, būtent šiame intervale ir pastebimas skirtumas tarp streikuose ir kitose protesto akcijoje dalyvaujančių pedagogų ir nedalyvaujančių: 75 proc. streikuose dalyvavusių mokytojų gyvenimo demokratinėje šalyje svarbą įvertino 10 balų, kaip „labai svarbią“, palyginti su 63 proc. tokį atsakymą pasirinkusių pedagogų, kurie nedalyvauja streikuose.

3 lentelė. Streikų palaikymo vertinimas pagal dalyvavimą streikuose (PGI 2023)

	Palaikė	Greičiau palaikė	Nei palaikė, nei nepalaikė	Greičiau nepalaikė	Nepalaikė	Nežinau
Mokyklos administracija (Cramer V = 0,266, p < 0,001)						
Streikų dalyviai	32,4 %	29,4 %	20,6 %	4,4 %	8,8 %	4,4 %
Nedalyvavę streikuose	11,3 %	24,1 %	29,5 %	6,0 %	7,4 %	21,7 %
Moksleiviai (Cramer V = 0,404, p < 0,001)						
Streikų dalyviai	42,6 %	33,8 %	7,4 %		1,5 %	14,7 %
Nedalyvavę streikuose	8,9 %	21,7 %	27,7 %	3,3 %	3,0 %	35,4 %
Moksleivių tėvai (Cramer V = 0,431, p < 0,001)						
Streikų dalyviai	29,4 %	42,6 %	11,8 %		4,4 %	11,8 %
Nedalyvavę streikuose	5,7 %	16,4 %	26,5 %	4,5 %	3,6 %	43,5 %

Apibendrinimas

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad Lietuvoje streikuose dalyvaujantys mokytojai skiriasi nuo streikuose nedalyvaujančių mokytojų reikšmingai didesne pilietine galia, kurią daugiausia lemia jų dalyvavimas ne tik streikuose, bet ir kitose protesto akcijose (demonstracijose, mitinguose, piketuose), pasirašant peticijas. Streikuojantys mokytojai labiau pasitiki nei streikuose nedalyvaujantys paprastų žmonių, savo pačių, mokytojų bendrai galia paveikti sprendimų, susijusių su visa visuomene ar atskiromis jos grupėmis, priėmimą. Jie daug dažniau tiki streikų ir kitų protesto formų veiksmingumu. Nepasitenkinimas darbo sąlygomis (darbo užmokesčiu, vaikų skaičiumi klasėje, darbo krūviu), kurios yra streikuojančiųjų reikalavimų sąrašė, gali padėti suprasti motyvaciją dalyvauti streikuose, tačiau pagal nepasitenkinimo lygį streikų dalyviai nedaug arba statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo kitų mokytojų. Didžiausias nepasitenkinimo šaltinis streikuojantiems Lietuvoje yra švietimo sistemos ir ugdymo programų reformos. Ištekliai ir socialiniai tinklai taip pat yra svarbūs veiksniai mokytojams dalyvauti streikuose. Stiprių, žinančių, kaip derėtis dėl darbo sąlygų, atstovauti mokytojų interesams ar ginti juos protesto veiksmais, taip pat turinčių išteklių, leidžiančių streikų metu kompensuoti streikuojantiems mokytojams atlyginimo praradimus profesinių sąjungų buvimas įgalina mokytojus tokiam veikimui. Be abejo, svarbios ne tik profesinės sąjungos, bet ir kiti veiksniai bei tiek formalūs, tiek neformalūs pilietiniai susibūrimai: mokytojų ben-

dramintiškumas (minčių bendrumas) dėl streikų, mokyklų administracijos, moksleivių ir tėvų palaikymas, kitos nei profesinės sąjungos pilietinės organizacijos, kurios padeda įsitraukti į įvairias protesto veiklas ar kitas bendruomenines veikimo formas. Mokytojų pilietinės galios indekso tyrimų duomenys taip pat patvirtina teoriją, kad politinio aktyvumo lygis yra susijęs su stipriomis prodemokratinėmis vertybinėmis orientacijomis – streikų dalyviai yra aktyvesni viešojoje erdvėje, politinėse diskusijose su kolegomis ir moksleiviais, jiems dažniau nei nedalyvaujantiems streikuose yra labai svarbu gyventi demokratiškai valdomoje šalyje.

Tad nors ir negalime atmesti neigiamų mokytojų streikų padarinių mokymo(-si) procesui ir ugdymo kokybei, remdamiesi šio tyrimo rezultatais, labiau pritartumėme mokslininkams (Vachon & Ma, 2015; Quek, 2021; Karvelis, 2022), mokytojų profesines sąjungas ir streikus siejantiems su stabilios ir saugios ne tik pačių mokytojų, bet ir mokinių bei visos valstybės ateities kūrimu.

Literatūra

- Belot, M., & Webbink, D. (2010). Do teacher strikes harm educational attainment of students? *Labour*, 24(4), 391–406. DOI:10.1111/j.1467-9914.2010.00494.x
- Blanc, E. (2022). How digitized strategy impacts movement outcomes: Social media, mobilizing, and organizing in the 2018 teachers' strikes. *Politics & Society*, 50(3), 485–518.
- Červinskaitė, E. (2019). *Krizių komunikacija viešajame valdyme: 2018 m. švietimo reformos Lietuvoje atvejais*. Baigiamasis magistro studijų projektas. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Dalton, R. J., & Van Sickle, A. (2005). The resource, structural, and cultural bases of protest. *UC Irvine: Center for the Study of Democracy*. <https://escholarship.org/uc/item/3jx2b911>
- Donovan, J. (1999). A tale of two strikes: The formation of United Teachers-Los Angeles and the Los Angeles teacher strikes of 1970 and 1989. *Southern California Quarterly*, 81(3), 377–396.
- Gliniskienė, R., Krašenkienė, A. (2010). Profesinės sąjungos, jų vaidmuo ir poveikis ekonomikai. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 4(2), 65–82.
- Golin, S. (2002). *The Newark Teacher Strikes: Hopes on the Line*. Rutgers University Press.
- Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press.
- Jakobsen, T. G., & Listhaug, O. (2014). Social change and the politics of protest. In R. J. Dalton, C. Welzel (Eds.). *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizens* (pp. 213–239). Cambridge University Press.
- Jaume, D., & Willén, A. (2019). The long-run effects of teacher strikes: Evidence from Argentina. *Journal of Labor Economics*, 37(4), 1097–1139.
- Karvelis, N. (2022). The rationality of protest: A Foucauldian analytics of teacher activism. *Berkeley Review of Education*, 11(2), 107–115.
- Krašenkienė, A. (2013). *Lietuvos profesinės sąjungos: sandara, narystė ir efektyvumas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Litvinaitė, J. (2024). *Mokytojai ir jų profesinės praktikos naujuosiuose švietimo kontekstuose*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Mikalauskas, A. (2007). Valstybės tarnautojų profesinės sąjungos Kaune 1918–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, 8, 127–154.
- Morgan, G., Pulignano, V. (2020). Solidarity at work: Concepts, levels and challenges. *Work, Employment and Society*, 34(1), 18–34. DOI: 10.1177/0950017019866626

- Muller, E. N., & Opp, K. D. (1986). Rational choice and rebellious collective action. *American Political Science Review*, 80(2), 471–487.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge University Press.
- Opp, K. D. (1990). Postmaterialism, collective action, and political protest. *American Journal of Political Science*, 34(1), 212–235. DOI: 10.2307/2111516
- Petronytė, R. (2021). *Visi už vieną, vienas už visus: 2019 metų Lietuvos švietimo srities protestų solidarumo sampratos*. Politikos ir medijų specialybės magistro darbas. VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas.
- PGI 2007 – Pilietinės galios indeksas: 2007 metai. <http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2015/08/PGI-2007-ataskaita.pdf>
- PGI 2008 – Pilietinės galios indeksas: 2008 metai. http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2015/08/pgi_2008_spaudai.pdf
- PGI 2009 – Pilietinės galios indeksas: 2009 metai. http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2015/07/2009_PGI_vidus_spaudai.pdf
- PGI 2019 – Pilietinės galios indeksas: 2019 metai. file:///C:/Users/User/Downloads/pgi_2019metai.pdf
- PGI 2023 – Mokytojų pilietinės galios indeksas: 2023 metai. www.civitas.lt/time-line/pilietines-galios-indeksas-2023-m/
- Pranckūnienė, E. (2018). *Pasitikėjimo lūžiai mokytojų ir mokyklų vadovų profesiniame gyvenime*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Putnam, R. D. (2001). *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius: Margi raštai.
- Quek, Y. (2021). An interpretation of the 2019 Chicago Teachers’ strike through the ethics of care. *Studies in Philosophy and Education*, 40, 609–627. <https://doi.org/10.1007/s11217-021-09779-4>
- Riekašius, R. (2003). Protesto politika Lietuvoje. *Politologija*, 2(30), 126–145.
- Robert, A. D., & Tyssens, J. (2008). Introduction: mapping teachers’ strikes: a “professionalist” approach. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 44(5), 501–516, DOI: 10.1080/00309230802351867
- Shelton, J. (2017). *Teacher strike! Public education and the making of a new American political order*. University of Illinois Press.
- Tangwe, M. N., Tanga P. T., & Tanyi, P. L. (2015). Teachers’ strikes and the right of learners to education in South Africa: A critical literature review. *International Journal of Educational Sciences*, 11(3), 234–243, DOI: 10.1080/09751122.2015.11890394.
- Tarlau, R. (2023). Networked movements and bureaucratic unions: The structure of the 2018 #RedForEd teachers’ strikes. *ILR Review*, 76(3), 833–863. DOI:10.1177/00197939231189200
- Vachon, T. E., & Ma, J. (2015). Bargaining for Success: Examining the Relationship Between Teacher Unions and Student Achievement. *Sociological Forum*, 30(2), 391–414. DOI: 10.1111/socf.12168
- Žiliukaitė, R. (2006). Protesto politika: kraštutinė priemonė ar įprasta praktika. R. Žiliukaitė, A. Ramonaitė, L. Nevinskaitė, V. Beresnevičiūtė, I. Vinogradnaitė (Sud.). In *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis* (p. 113–138). Pilietinės visuomenės institutas. Vilnius: Versus aureus.